

*Візьмімся за олівці
і ходім туди,
де кінчаються слова.*

Ю. Тарнавський, «До кінця слів»

Поетичний світ Ю. Тарнавського доволі незвичний. За визнанням самого автора, він прагне «творити поезію, базовану виключно не семантиці, закодовану, мов мова і музика в модуляціях хвиль радіо, в нейтральній течії прозової мови» («Босоніж додому»). Відкидаючи будь-які творчі обмеження, поет керується тільки власними мовно-естетичними смаками та внутрішніми творчими імпульсами, розраховуючи на те, що вони будуть сприйняті, осмислені і розкодовані читачем.

У чому ж виявляється специфіка творчості поета, що його й сьогодні, після болючого для канонів традиційного віршування «вибуху дев'яностих», називають одним із найрадикальніших авторів української літератури? Передусім — у раціоналізмі поетичного висловлювання та герметичності втілюваної в метафоричних комплексах семантики.

Раціоналізм образної мови Ю. Тарнавського всеохопний — він уцент перекроює навіть традиційно «чуттєві» метафори. Читач часто буває приголомшений різкістю поетичних контекстів, у яких семантичні центри *душа*, *серце*, назви емоцій виявляються зримими, матеріалізованими у словесних побутовизмах, справді відчутними на дотик, на смак тощо. Скажімо, для окреслення психологічного стану ліричного суб'єкта, Ю. Тарнавський послуговується образом *душа*. При цьому активно вживані в національній поетичній традиції абстрактно-образні, негативно-оцінні епітети *чорна*, *холодна* (*Сьогодні, як гора, чорна моя душа; Як сталося, що ти забрів на цю планету, заселену істотами, у яких душі холодні, мов тарілки*), оречевлюються в порівняннях *як гора; як тарілка*. Подальший метафорично-контекстуальний їх розвиток дає підстави говорити про індивідуальні прийоми оновлення семантики слова та експресивності образу за рахунок розширення меж лексико-семантичної сполучуваності: *душа була тверда, як напнутий м'яз*.

Такі оречевлювані зіставлення-асоціації — один із найпоказовіших напрямків авторського метафоротворення. При цьому помітна їхня антропоцентричність: один із компонентів структури порівняння (об'єкт чи суб'єкт) здебільшого входить до складу лексико-семантичного поля 'людина': *твій голос стає блідим, як старе чорнило; мої думки сумні, як тепла вода; моя любов банальна, як смак банана в роті* і т. ін. Схожі також авторські засоби окреслення емоційних та психологічних настроїв людини — у цьому Ю. Тарнавський залишається вірним індивідуальній естетиці негативізму та принципам раціональності викладу, однак актуалізує і традиційні фольклорні носії відповідної семантики (наприклад, усталений фольклорний образ-символ *гайвороння*). Скажімо: *сполахай зграї смутку, що гайворонням чорним обсів руйни мого рта; ланцюги втоми висять у моїй крові; труднощі ворухаються у житті, як душі, нагнені над чимсь, як зосереджені, зморщені обличчя*.

У поезії Ю. Тарнавського метафора, як правило, окреслена як своєрідний натяк, штрих до інтелектуального упізнання певного атрибута чи явища навколишнього світу. Здебільшого автор і не називає описуваного, не розраховує на логічно умотивоване співвіднесення творених індивідуальних образів із реалією дійсності: «Мої метафори (властиво, образи, бо вони можуть бути метафори, порівняння тощо) часто проникають так глибоко в семантику слів, що їх не можна «розуміти», треба тільки їм дозволити викликати реакцію в собі, себто дозволити, щоб виникнули ті асоціації, які семантична конструкція метафори в читача викличе... І ці асоціації є саме тою інформацією, що творить твір» («Босоніж додому»). У руслі такого химерного поєднання герметичності семантики — з одного боку, і водночас максимальної зорієнтованості автора на здатність читача до асоціативного мислення створено численні поетичні мініатюри, єдиним натяком на стрижневу ідею яких є заголовок. Без його мінімальної підказки не відразу прочитуються змісти всуціль метафоризованих контекстів на зразок: *Чотири солодкі кути, що постійно себе позичають у власників твого прізвища і його жіночих закінчень, біле, помножене*

чотири рази на себе і на твою шкіру, піднесена до квадрату... («Цукор»); Він лежить на собі і під собою, на своїм сірім місці, затисненім, як уста, простір потребує його, щоб він міг лежати, і матері гілок розповідають своїм дітям казки про нього («Камінь не зникає в просторі»).

На думку Б. Бойчука, асоціативні метафори Ю. Тарнавського, вибудовані «на різких, аж болючих, нормально неможливих зіставленнях ... або пронизують читача до живого і спонукають його до думання, або відпихають, залежно від смаку й темпераменту». Очевидно, найкомпактніша форма текстової репрезентації таких зіставлень — прикладкові або ж предикативні образи типу *уста — гадюка, думки — рідке чорнило, руки — недорозвинені крила, серце — язик нудьги*, кожен із яких може бути семантично розгорнутим до рівня поетичного мікроконтексту. При цьому щоразу помітно, що єдиним прогнозованим напрямком розвитку чи розшифрування таких авторських образів є емоційно-експресивний, а не змістовий чи асоціативний. Адже кожне порівняння, кожне зіставлення Ю. Тарнавського актуалізує його налаштованість на стилістичне зниження, експлікацію образів із експресивним знаком «мінус». Його традиційно пояснюємо специфікою авторського світосприйняття, особливостями мовомислення тощо. Однак стосовно метафор Ю. Тарнавського (як, до речі, й іншої авторки Нью-Йоркської групи — Е. Андієвської) варто враховувати й іншожанрові впливи, про які згадував сам поет: «Мабуть, більше, ніж література, мали вплив на мою творчість інші роди мистецтва, особливо фільм і образотворче мистецтво. Вони стимулювали мою уяву ... Сюрреалізм кіно та образотворчого мистецтва породив згодом ірраціональний виклад у поетичних творах. Кубізм, конструктивізм, безпредметне мистецтво — архітектонічну чіткість стилю» («Поезії про ніщо»).

У цьому контексті більш зрозуміле постійне намагання Ю. Тарнавського надати абстрактним поняттям видимих обрисів. Зокрема, це стосується екзистенційних мотивів. Скажімо, в одній із поезій автор суттєво модифікує традиційну метафору *життя — дорога*, частково семантично звужуючи її та накладаючи форму суб'єктивного «я»:

*ковтаючи сірі язика доріг,
широкі, довгі, безконечні,
я проходжу вулицями життя,
як велетенський рот, відкритий і німий,
який не знає про своє існування,
який ковтає тільки тому,
щоб заповнити печеру темряви («Існування»).*

Окремий напрямок метафоротворення Ю. Тарнавського — окреслення образу України. Згадані вище герметичність семантики, раціоналізм вислову, тяжіння до негативної конотації властиві також метафорам цього тематичного спрямування, зокрема тих, що засвідчують намагання осмислити історичний шлях та перспективи розвитку України (поема «У РА НА»). Основним смисловим стрижнем, навколо якого вибудовуються відповідні образи, стає семантика *руйнації, смерті, кінця існування*. Її підсилює послідовне використання символіки кольороназв, що в ході історичного розвитку держави набули статусу ідеологем: *твое [України] майбутнє — чорна пляма, запланована в програмі червоної партії, нащадка чорних сотень, не синій та жовтий твої кольори, а червоний та чорний — червоний — це партія, що тебе мучить, а чорний — це твоя доля від цієї партії*.

У руслі традиційної концепції «народ — держава — мова» важливим реалізатором семантики *України* стає образ *української мови*. Відповідна проблема у творах Ю. Тарнавського експлікована у семантичній опозиції 'рідне — чуже', смислове розгортання якої теж має індивідуальний характер. Передусім це стосується загальної експресивної тональності контекстуального оточення *рідного* (Ю. Тарнавський поетично ототожнює поняття *рідна мова* та *українська мова*), що всупереч поетичній логіці не завжди є позитивною. Авторські метафори цієї тематичної групи здебільшого окреслені як саркастично-звинувачувальні сентенції, лексичне наповнення яких здійснюється за рахунок розмовних, часто згрублених дієслів, зневажливих назв осіб, як-от: *українські покоління вертаються з нічних пиятик, де*

пропили рідну мову (несли її, несли тисячу років, дали вам у руки, а ви, бездари, пропили аза одну ніч. Іноді автор на рівні мовної інтуїції вловлює фонетичну близькість між смислово віддаленими власними назвами (топонімічними знаками України) та стилістично маркованими дієсловами і зворотами на позначення активної дії (харкають, на чорно збили) й актуалізує оказіональний смисловий зв'язок у паронімізованих синтагмах на зразок; в Харкові харкають на українську мову,.. на чорно збили у Чернівцях.

Нетипову лексико-семантичну парадигму має також другий член названої опозиції — *чуже*. Основними семантичними векторами його реалізації стосовно образу *мова* у поезії Ю.Тарнавського є епітети *російська* та *англійська*, що чітко відбивають особливості авторського осмислення вторинного статусу української мови у співвідносних соціокультурних ситуаціях — порівняно з російською (у колишній УРСР) та англійською (у діаспорі). При цьому метафоричні інвективи, негативно конотовані фразеологізовані парафрастичні сполучення, уведено до контексту транслітеровані чи збережені у первинному, «чужомовному» написанні слова переконливо свідчать, що основну відповідальність за занепад мови поет покладає не на суспільний лад чи державу, а на людину — носія мови, продовжувача національних і мовних традицій: *тобі байдуже, хто ти — всьо равно; з усіх боків, і вночі, і вдень, чутиметься лиш кумкання: black, black, black*. Як своєрідне градаційно-оцінне вивершення у розгортанні образу чужої мови сприймаються епічні формули на зразок *українські діти хотіли б щось сказати, та тільки стогнуть — роти набиті англійською мовою*, де загальну негативну тональність оповіді посилюють опредметнено-вulgаризована метафора *рот набитий мовою*; дієслово семантики страждання (*стогнуть*), форми умовного способу (*хотіли б*) та ін.

У поетичних творах Ю.Тарнавського складники антитези *українська — чужа* [мова] часто функціонують у межах порівняно невеликих поетичних контекстів, не тільки не дистанціюються, але й граматично узалежнюються у структурах синтаксичного паралелізму (*це не звук мільйона пащек піраній, що себе пожирають, це так говорять українці по-російському*), дієслівних метафор (*твоя мова вже товпиться неспокійно вустах тих, хто це говорить по-російському*) тощо.

Без сумніву, раціонально-герметичні і водночас безжально-саркастичні метафори Ю.Тарнавського можуть бути сприйняті й осмислені по-різному. Можливо, читачеві іноді варто подолати підсвідоме неприйняття незвичного і спробувати звільнитися від стереотипів манекенів із годинниками в грудях і з картками паперу в мозку, щоб збагнути красу

*слів, які тремтять приємно
уложені в барву веселки
якими можна наповнити себе...*